

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ТЎҚИМАЧИЛИК ВА ЕНГИЛ САНОАТ ИНСТИТУТИ

«КАСБ ТАЪЛИМИ» КАФЕДРАСИ

«ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ» ФАНИДАН

РЕФЕРАТ

Бажарди: Болтаев Р.
Текширди: Абдурахманов Ф.

ТОШКЕНТ – 2015

Мавзу: Психология фанининг долзарб вазифалари, миллий мафкура шаклланиши шароитида психологик билимларнинг тутган ўрни

Режа:

- 1. Янги давр ва психология**
- 2. Психика ва унинг намоён бўлиш шакллари**
- 3. Психологиянинг фанлар тизимида тутган ўрни**
- 4. Психологиянинг тармоқлари**
- 5. Психика ва онгнинг тараққиёти**
- 6. Ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари**

Янги давр ва психология

Психология соҳасида мукаммал дарсликлар ёзила бошлаган даврга деярли 160 йил бўлди. Шу давр ичида жуда кўплаб илмий тадқиқот натижаларини ўз ичига олган монографиялар, дарсликлар, қўлланмалар ёзилди. Лекин, бу билан фаннинг жамият ҳаётида тутган ўрни жуда ошиб кетди, деб бўлмайди. Сабаби, психология соҳасида фаолият кўрсатган барча олимлар кўпроқ диққатларини мавхум шахс ва индивидуал психологияга қаратдилар. Ваҳоланки, инсон, унинг баркамоллиги, жамият тараққиётига бевосита таъсири масаласи ҳозирги даврга келиб, ўта долзарб ва муҳим муаммолар қаторидан жой олди.

XX асрда инсоният техника, электроника ва бошқа шунга ўхшаш мураккаб технологияларни яратгангани билан характерланса-да, вақти келганда, шундай ҳолатга дуч келамизки, мураккаб электрон техникани яратган ўта ақлли инсон ўзи ва ўзи атрофидагиларнинг руҳий кечинмаларини тўғри баҳолай олмаслиги сабабли, ўзини ночор ва кучсиз сезиши мумкинлигини ҳаёт исботлади. XXI асрда жуда кўплаб давлатларда бўлгани каби дунё харитасида муносиб ўрин олган мустақил Ўзбекистонда ҳам барча соҳаларда туб ислохотлар бошланди. Бу ислохотларнинг барчаси **инсон омилини** ҳар қачонгидан ҳам юқори савияга кўтариб, унинг кучи, идроки, салоҳияти, руҳий ҳамда маънавий баркамоллигини бевосита тараққиёт, ривожланиш ва цивилизация билан узвий боғлади. Бундан инсон ва унинг мукамаллиги, ўз устида ишлаши, ўз мукамаллиги хусусида қайғуриши муаммоси ҳар қачонгидан ҳам долзарб масалага айланди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тўққизинчи сессиясидаги “Ўзбекистондаги демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари” мавзuidaги маърузасида **еттинчи устувор йўналиш**

деб, барча ислохотларнинг пировард натижасини белгилаб берадиган **инсон омили** ва мезони эканлиги бесабаб кўрсатиб берилмагандир. (Каримов И. А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. - “Туркистон”, 2002 йил 31 август).

Инсон психологиясини билиш, ўз тараққиётини ва иқтидорини ташкил этишни билиш, ҳар қандай ёш даврда ҳам оптимал равишда ишга яроқлилиқни, турли ўзгаришларга психологик жиҳатдан тайёрлиқни таъминлаш, янгича фикрлаш ва тафаккур қилиш, рўй бераётган жараёнларни объектив ва тўғри идрок қилиш қобилиятини ривожлантириш муаммосини илгари сурди.

Шундай қилиб, янги давр ҳар бир инсондан ўз ички имкониятларини адекват билиш, шу билимлар захираси билан яқинлари ва ҳамкасблари психик дунёсини билишни талаб қилмоқда. Буюк Сукрот ўз даврида «Ўз - ўзингни бил!» деган шиорни ўртача ташлаган бўлса, янги давр «ўз ёнингдагиларни ва уларнинг қилаётган ишларини ҳам бил», деган шиорни ҳар қачонгидан ҳам долзарб қилиб қўйди. Айни шу муаммони ечишда ҳозирги замон психология илми ва амалиётининг роли бениҳоя каттадир.

Анъанага айланиб қолган ҳодисалардан бири шуки, психология ва у ўрганадиган ҳодисаларни фақатгина ушбу фан билан бевосита шуғулланадиган кимсалар ўрганиб келишган, зеро, психологик ҳодисалар билан ҳар қандай инсон ҳам таниш бўлиши ва у инсон ҳаётининг асосини ташкил этиши керак. Янги давр ва унинг ўзгаришларга бой ҳаёти энди ҳар бир кишининг психик ҳодисалар қонуниятларини билиш ва шунга мос тарзда оқилона ва омилкорона иш юритиш заруратини талаб қилмоқда.

Психика ва унинг намоён бўлиш шакллари

1 - Расм

ПСИХИКАНИНГ НАМОЁН БЎЛИШ ШАКЛЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ

ПСИХИК ЖАРАЁНЛАР	ПСИХОЛОГИК ҲОЛАТЛАР	ШАХСНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ
---------------------	------------------------	--------------------------

<i>БИЛИШ ЖАРАЁНИ</i>	<i>ҲИССИЙ - ИРОДАВИЙ</i>	<i>ИНДИВИДУАЛЛИК</i>
<i>Сезгилар</i>	<i>Эмоциялар</i>	<i>Йўналишлар</i>
<i>Идрок</i>	<i>эътиқодлилиқ</i>	<i>Темперамент</i>
<i>Хотира</i>	<i>бардамлик</i>	<i>Характер</i>
<i>Тафаккур</i>	<i>тетиклик</i>	<i>Қобилиятлар</i>
<i>Ҳаёл</i>	<i>апатия</i>	<i>Иқтидор</i>
<i>Нутқ</i>	<i>қизиқувчанлик</i>	<i>ақлий салоҳият</i>
<i>Диққат</i>	<i>ҳайратланиш</i>	<i>хулқ мотивацияси</i>
	<i>ишончлилиқ</i>	<i>иш услуби</i>
	<i>ижодий руҳланиш</i>	<i>Масъулият</i>

1 - расмда психик жараёнларнинг намоён бўлиш шакллари, улар ўртасидаги ўзаро боғлиқликлар акс эттирилган.

Психиканинг турли шаклларда кўринишлари: психик жараёнлар, психологик ҳолатлар, хусусиятлар мавжуд бўлиб, психик акс эттириш бир

катор хусусиятлари билан ажралиб туради, яъни шахс индивидуаллиги орқали намоён бўлади; шахснинг фаолияти жараёнида юзага келади; атрофдаги воқеликни тўғри акс эттириш имкониятини беради.

Психология фанининг предмети масаласида психика ва унинг намоён бўлиш шакллари замонавий психологиянинг умумий психология соҳасига алоқадор бўлиб, кўплаб олимлар ўз илмий адабиётларида бу жиҳатни муҳим сифатида қарайдилар. Психиканинг намоён бўлиш шаклларини биз (муаллифлар) томонидан таснифи 1-расмда келтирилган.

Психологиянинг фанлар тизимида тугган ўрни

Психология яхлит ва мустақил фан сифатида одамларда гуманистик менталитетнинг шаклланишига хизмат қилиб, инсон омилига алоқадорлиги унинг шу йўналишдаги муаммоларни маълум маънода ўрганадиган барча фанлар билан бевосита алоқасини тақозо этади. Булар биринчи навбатда ижтимоий-гуманитар фан соҳалари бўлиб, психологиянинг улар орасидаги мавқеи ўзига хос ва етакчидир.

Психология ва фалсафа

Фалсафа ва унинг охириги пайтларда шаклланиб, ривожланиб бораётган ижтимоий фалсафа қисми билан бўлган алоқа бу иккала фаннинг инсон ва унинг ҳаёти моҳиятини тўла англаш ва унинг ривожланиб бориш тенденцияларини белгилашдаги ўрни ва аҳамиятидан келиб чиқади. Табиат, жамият ва инсон тафаккурининг ривожланишига оид бўлган умумий қонуниятлар ва тамойилларни психология фалсафанинг базасидан олади ва шу билан бирга ўзи ҳам инсон онги ва тафаккури қонуниятлари соҳасидаги ютуқлари билан фалсафани бой маълумотларга эга бўлишига ёрдам беради. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, мустақиллик мафкураси ва миллий онгнинг шаклланишига тааллуқли умумий илмий қонуниятларни излашда ҳам юртимиз шароитида бу иккала фан - фалсафа ва психологиянинг

хамкорлиги бевосита сезилмоқда. Бу боғлиқлик аввало янгича тафаккур ва дунёқарашни шакллантириш муаммоси кўндаланг турган тарихий даврда миллий мафкура ва миллий ғояни шакллантириш каби долзарб вазифани бажаришга хизмат қилмоқда.

Психология ва социология

Социология фани ҳам янгича ижтимоий муносабатлар шароитида ўз тараққиётининг муҳим босқичига ўтган экан, психология ушбу фан эришган ютуқлардан ҳам фойдаланади, ҳам уларнинг кўлами кенгайишига баҳоли қудрат хизмат қилади. Айниқса, психологиядан мустақил равишда ажралиб чиққан, бугунги тараққиёт давримизда алоҳида аҳамият касб этган ижтимоий психологиянинг социология билан алоқаси узвий бўлиб, улар жамиятда ижтимоий тараққиёт ва ривожланишни таъминлаш ишига хизмат қиладилар. Қолаверса, ҳуқуқий, демократик давлат куриш ишини собитқадамлик билан амалга ошираётган Ўзбекистон аҳолисининг ҳуқуқий маданиятини ва демократик ўзгаришларга психологик жиҳатдан тайёрлигини амалда таъминлаш, бу соҳада мунтазам тарзда ижтимоий фикр ва инсонлар фикр ва қарашларидаги ўзгаришларни ўз вақтида ўрганиш, башорат қилиш ва тараққиёт мезонларини ишлаб чиқишда иккала фанлар методологияси ва методларини бирлаштириш тадбиқий аҳамият касб этади. Шунинг учун жойларда ташкил этилган ижтимоий-психологик хизмат марказлари айна шу вазифани бажаришга қаратилгандир. Республикамиз миқёсида эса “Ижтимоий фикр” марказининг турли мавзулар бўйича олиб борадиган ижтимоий сўровлари аҳолининг кайфияти, қизиқиши, хохиши, эҳтиёжи, ниятини ифодалаш билан бирга, ҳукумат ва давлат томонидан қандай истиқболли режалар тузиш лозимлигига олиб келади. Ижтимоий-психологик сўровларнинг олийгоҳларда ўтказилиши устоз-шогирд, талаба-ўқитувчи муносабатларини, иш жойларида ўтказиш ходим-рахбар, ходим-ходим муносабатларини билиб олиш имконини яратади. Бу орқали нафақат

социологик сўров, балки инсон шахсига алоқадор психологик хусусиятларни аниқлаш мумкин бўлади.

Психология ва педагогика

Педагогика билан психологиянинг ўзаро ҳамкорлиги ва алоқаси анъанавий ва азалий бўлиб, уларнинг ёш авлод тарбиясини замон талаблари руҳида амалга оширишдаги роли ва нуфузи ўзига хосдир. Республикамизда амалга оширилаётган «Таълим тўғрисидаги Қонун» ҳамда «Кадрлар тайёрлашнинг Миллий Дастури»ни амалга ошириш ҳам икки фан ҳамкорлиги ва ўзаро алоқасини ҳар қачонгидан ҳам долзарб қилиб қўйди. Миллий дастурда эътироф этилган янгича моделдаги **шахсни** камол топтириш, унинг чуқур билимлар соҳиби бўлиб етишиши, баркамоллигини кафолатловчи шарт - шароитлар орасида янги педагогик технологияларини таълим ва тарбия жараёнларига тадбиқ этишда педагогиканинг ўз услуб ва қоидалари етарли бўлмайди. Шунинг учун ҳам психология у билан ҳамкорликда ёш авлод онгининг таълим олиш давларидаги ривожланиш тенденцияларидан тортиб, токи янгича ўқитиш технологияларини бола томонидан ўзлаштирилиши ва ундаги ақлий ҳамда интеллектуал қобилиятларга нечоғлик таъсир кўрсатаётганлигини ўрганиш ва шу асосда ишни ташкил этиш психологиядаги методларни дидактик методлар билан уйғунлаштиришни тақозо этади. Айниқса, маънавий баркамоллик тамойилларини мактабда ва янги типдаги таълим муассасаларида жорий этиш ҳам шахс психологиясини теран билган ҳолда ўқитишнинг энг илғор ва замонавий шакллари амалиётга тадбиқ этишни назарда тутди. Шахсга таълим ва тарбия беришнинг алоҳида эмас, биргаликда қаралишида педагогика ва психология фанларининг ўзаро узвийлиги муҳимдир. Ҳозирги кунларда таълим сифати ва самарадорлигини ошириш учун таълим олувчининг психологик хусусиятларини билган ҳолда, унга педагогик таъсир этиш ва уни янги билимларга йўналтириш технологияси жорий этилганлиги ҳам бу икки фан бир-бирига чамбарчас боғлиқ эканлигини кўрсатади.

Психология ва табиий фанлар

Табиий фанлар: биология, физиология, химия, физика ва б.к. психик ходисалар ва жараёнларнинг табиий физиологик механизмларини тушуниш ва шу орқали уларнинг кечиши қонуниятларини объектив ўрганиш учун материал беради. Айниқса, бош миyanинг ҳамда марказий асаб системасининг психик фаолиятларини бошқаришда ва уларни мувофиқлаштиришдаги ролини эътироф этган ҳолда психология фани табиий фанлар эришган ютуқлар ва улардаги тадқиқот услубларидан омилкорона фойдаланади. Масалан, шахс қобилиятларини диагностика қилиш унинг туғма лаёқатлари ҳамда орттирилган сифатларини бир вақтда билишни тақозо этгани сабабли, ўша табиий лаёқатнинг хусусиятларини аниқлашда психофизиологиянинг қатор усуллари (миа ассиметрияси қонунлари, миа биоритмларини ёзиб олиш, нейродинамик ходисаларни аниқлаш, қон айланиш ва тана ҳароратини ўлчаш методлари) ўз ўрнида фойдаланади ва биология, анатомия, физиология, нейрофизиология каби фанларнинг шу қунгача эришган ютуқларидан фойдаланади. Шунинг учун табиий фанлар соҳасида эришилган барча ютуқлар психологиянинг предметини мукаммалроқ ёритишга ўз ҳиссасини қўшган ҳолда уни бойитади.

Психология ва кибернетика

Кибернетика фани соҳасидаги эришилган ютуқлар психология учун ҳам аҳамиятли ва зарур бўлиб, у инсон шахсининг ўз-ўзини бошқариш ва психик жараёнларни такомиллаштириш борасида ахборотлар технологияси ва кибернетика томонидан қўлга киритилган ютуқлар ва тадқиқот методлари, махсус дастурдан ўз ўрнида фойдаланади. Айниқса, маълумотлар асри бўлган XX1 асрда информацион технологиялар ва моделлаштириш борасида психология ҳамда кибернетика ҳамкорлигининг салоҳияти янада ортади. Масалан, оддий мулоқот жараёнини янада такомиллаштириш, ҳар бир сўзнинг шахслараро муносабатлардаги таъсирчанлигини ошириш мақсадида

ҳамда ана шундай ижтимоий фаолият жараёнида шахс тизимини такомиллаштиришда турли кибернетик моделларидан ўринли фойдаланиш замонавий психологиянинг жамиятдаги ўрни ва ролини оширади, махсус компьютер дастурларининг кенг қўлланилиши инсон мияси ва руҳий олами сирларини тез ва аниқ ўрганишни кафолатлайди.

Психология ва техника фанлари

Техника фанлари билан психологиянинг ўзаро алоқаси ва ҳамкорлиги яққол сезилмоқда. Бир томондан мураккаб техникани бошқарувчи инсон онги муаммосини ечишда, иккинчи томондан, психик ҳаётнинг мураккаб кирраларини очишда махсус техник воситалардан фойдаланиш зарурати бу икки йўналишнинг эришган ютуқларини бирлаштиришни назарда тутди. Масаланинг яна бир алоҳида томони ҳам борки, у ҳам бўлса, техника тараққиётга интилаётган бир вақтда мураккаб техника ва машиналар билан «мулоқот» қилаётган шахс фаолиятини янада мукамаллаштириш ва унинг имкониятларига мослаш масаласи ҳам ана шу ҳамкорликда ҳал қилиниши лозим бўлган масаладир. Айниқса, мустақил Ўзбекистон учун мураккаб замонавий техника сир - асрорларини биладиган, унинг жамият ва фан равнақига хизматини таъминлаш қанчалик долзарб бўлса, ана шу техникага ҳар бир оддий фуқаро онги, тафаккури ва қобилиятларини мослаштириш ва «одам - машина» диалогининг энг самарали йўллари излаб топиши жуда муҳим. Техника билан бемалол «тиллашадиган» малакали мутахассислар тайёрлаш борасида ҳам техника фанлари педагогика ва психология фанлари методларидан фойдалана олсагина, муваффақиятга эришади.

Психология ва иқтисодиёт

Иқтисодиёт билан психологиянинг ўзаро алоқаси ва ҳамкорлиги ҳам янгилик бўлиб, айниқса, бозор муносабатларига босқичма - босқич ўтиш шароитида иқтисодий онг ҳамда иқтисодий ҳуққнинг ўзига хос намоён бўлиш қонуниятларини ўрганишда иккала фан тенг хизмат қилади.

Ўзбекистон Президенти И. Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ фуқароларда, биринчи навбатда, ёшларда янгича иқтисодий тафаккур шаклланишининг жамият иқтисодий тараққиётидаги аҳамиятига эътиборни қаратган эдилар. Демак, янги давр шахсини тарбиялаш ва унинг жамиятга мослашуви масаласида психология иқтисодиёт фанида қўлга киритган ютуқлар, янгиликлар ва иқтисодий самарага эришиш омилларини ҳисобга олса, иқтисодиёт ўз навбатида иқтисодий ислохотларнинг объекти ҳамда субъекти бўлмиш инсон омилидаги барча психологик ўзгаришларни аниқлаш, таҳлил қилиш ва шу аснода башорат қилиш вазифасини ечиши керак.

Юқорида таъкидланган фан тармоқлари психология бевосита узвий алоқада ривожланадиган фанларнинг асосий қисми холос. Бугунги кунда ҳар бир фан ривожини учун инсон омилини ҳисобга олиш зарур экан, психология ўша барча фанлар билан алоқада ва ҳамкорликда ривожланади.

Шунинг учун бугунги кунда психология фанидан алоҳида бўлиб ажралиб чиққан тармоқлар тўғрисида ҳам фикр юритиш мумкин.

Психологиянинг тармоқлари

Психологиянинг алоҳида **тармоқларини** дифференциация қилиш энг аввало ишлаб чиқаришдаги инсон фаолияти кечадиган соҳалар ва уларнинг вазифаларидан келиб чиқади. Ҳозирги даврга келиб психологияни инсон шахси ҳақидаги энг муҳим фанлардан бири сифатидаги аҳамиятини ҳамма тан олмоқда. Инсон шахсининг эса бевосита кириб бормаган соҳасини топиш қийин. Психология иқтисод, педагогика, фалсафа, мантиқ, социология ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар билан алоқадор фан ҳисобланади. Чунки ҳамма соҳада инсон шахси фаолият кўрсатар экан, ҳар бир соҳада ишни самарали ташкил этиш, олиб бориш учун кишилар психологиясини, шахслараро муносабатлар психологиясини, одамларнинг турли вазиятлардаги хулқ-атвор нормаларини билиш ва шунга кўра иш олиб бориш

муҳимдир. Шунинг учун ҳозирги давр мутахассислари психологик билимлардан боҳабар бўлишлари лозимдир.

Психологиянинг 300дан ортиқ тармоқлари фан сифатида ривожланаётганлиги ҳозирги кунда психологиянинг фанлар тизимида янада мустаҳкамланаётганлигидан далолат беради:

- умумий психология - психологиянинг барча масалаларининг ўзига хос жиҳатларини ўрганадиган махсус соҳаси;

- педагогик психология - кишига таълим ва тарбия беришни психологик қонуниятларини ўрганишни ўз предмети деб билади;

- ёш давр психологияси - турли ёшдаги одамларнинг туғилгандан то умрининг охиригача психик ривожланиш жараёнини, шахснинг шаклланиши ва ўзаро муносабатлари қонуниятларини ўрганади;

- ижтимоий психология - одамларнинг жамиятдаги биргаликдаги иш фаолиятлари натижасида уларда ҳосил бўладиган тасаввурлар, фикрлар, эътиқодлар, ҳиссий кечинмалар ва хулқ-атворларини ўрганади;

- меҳнат психологияси - киши меҳнат фаолияти психологик хусусиятларини, меҳнатни илмий асосда ташкил этишнинг психологик жиҳатларини ўрганади;

- инженерлик психологияси - автоматлаштирилган бошқарув системалари операторнинг фаолиятини, одам-техника ўртасида функцияларни тақсимлаш ва мувофиқлаштиришнинг хусусиятларини ўрганади;

- юримдик психология - ҳуқуқ системасининг амал қилиши билан боғлиқ масалаларнинг психологик асосларини ўрганади;

- ҳарбий психология - кишининг ҳарбий ҳаракатлар шароитида намоён бўладиган хулқ-атворини, бошлиқлар билан ижро этувчилар ўртасидаги муносабатларнинг психологик жиҳатларини ўрганади;

- савдо психологияси - жамиятда тижоратнинг психологик шароитлари, эҳтиёжнинг индивидуал, ёшга оид, жинсга оид хусусиятларини, харидорга

хизмат кўрсатишнинг психологик омилларини аниқлайди, модалар психологияси каби масалаларини кўради;

- тиббиёт психологияси - шифокор фаолияти психологиясини, бемор хулқ-атворининг психологик жихатларини ўрганади.

Шунингдек психологияда этнопсихология, оилавий ҳаёт психологияси, бошқарув психологияси, иқтисодий психология, шахс психологияси, раҳбар психологияси, мулоқот психологияси, педагогик психология, интеллект психологияси, психодиагностика ва бошқа кўплаб соҳалари мавжуд.

Биз мазкур мавзуга доир маъруза матнини тузишда интернет тармоғида келтирилган маълумотларга ҳам эътиборимизни қаратдик. Бу маълумотлар асосан психика ва унинг намоён бўлиш шакллари, психология фанининг алоҳида фан сифатида ажралиб чиққан соҳалари ва улардаги феноменларни чуқурроқ кўриб чиқишга имкон беради.

Психика ва онгнинг тараққиёти

Ҳамма тирик организмлар ўсимликлардан тортиб, ҳайвонларгача акс эттиришнинг биологик шакли сесканувчанлик хусусиятига эгадир.

Сесканувчанлик- тирик организмнинг биологик аҳамиятига эга бўлган таъсирларига жавоб қайтариш қобилиятидир.

Биотик, яъни биологик аҳамиятга эга бўлган омилларига махсус ҳаракатлар билан реакция қилиш усулларига тропизм ёки таксислар дейилади.

Фототропизм –бу тирик организмнинг ёруғлик таъсирида ҳаракатга келишидир. Термотропизм-тирик организмнинг иссиқлик таъсири остида ҳаракат қилишига мойиллигидир.Хемотропизм-тирик организмнинг физик-химиявий муҳитни танлаб олишга бўлган мойиллигидир.4.Топотропизм –тирик организмларнинг механик қўзғатувчилар таъсири остида ҳаракат қилишига мойилигидир. Ўсимликларда акс эттиришнинг биологик шакли фақатгина тропизмлардан иборат бўлиб, бу ҳаракатлар ўсимликларга ўз-ўзини бошқаришига ёрдам беради, яъни фойдали ҳолда манбага қараб

интилади ёки ўзини сақлашга доир бошқача ҳаракат қилади.

Ҳайвон нерв тизими ва мияси қанчалик юксак даражада тараққий этган бўлса унинг психикаси ҳам шунчалик юқори босқичга кўтарилган бўлади. Психиканинг ривожланиши одамда энг юқори даражада онгача ўсиб етган.

Ҳозирги замон психологиясининг тамойиллари

Психология фанининг ривожланиши қатор босқичларни ўз ичига қамраб олиб, бу даврларда самарали тадқиқот ишлари олиб борилган. Айнан тадқиқот ишларини самарали бўлиши учун фан доирасида тамойилларни ишлаб чиқиш учун зарурат сезила бошлади. Бу борадаги ишлар Америка ва бошқа чет эл психологияси йўналишларида ҳам ишлаб чиқилади. XX аср бошларида бихевиоризм, фрейдизм йўналишлари вужудга келган эди. Бихевиоризм психологияси ҳайвонларда ўтказилган кузатишлар натижасига асосланган бўлиб, унинг намоёндалари Торндайк ва Уотсон ҳисобланади. «Бихевиоризм» инглиз тилида ҳуқ-атвор деган маънони билдиради. Бу оқим психика ва онгни инкор қилади, ҳуқ билан ташқи муҳит ўртасидаги муносабатларни, қонуниятларни текширишни таклиф қиладилар. Уларнинг фикрича психологиянинг вазифаси стимулга (қўзғатувчи) яъни сезги аъзоларига таъсир қилаётган қўзғатувчига ўқ отиш, бирор сўрашни кўрсатиш унга қандай жавоб реакцияси бўлишини ёки бундай реакция қандай стимул туғдиришини олдиндан айтиб бера олишдан иборат. Бихевиористларнинг формуласи «S -> R» дир.

Фрейдизм йўналишига веналик психиатр З.Фрейд асос солган. Унинг фикрича одам моҳиятига кўра ҳайвонга ўхшайди. Одамнинг ҳуқ-атвори ва ҳаракатлари иккиту тамойилга роҳатланиш ва реаллик тамойилига бўйсундирилган бўлади. Бу оқим ҳам инсоннинг онгига ишонмайди. Фрейд ўзининг психологик назариясининг одам ҳақидаги жамият ва маданият ҳақидаги умумий таълимотга айлантириб Ғарб мамлакатларида катта эътибор қозонди. 1923-йилда Психологларнинг биринчи съездида

К.Н.Карнилов психологияни қайта қуриш вазифасини илгари сурди. Психология фанини юзага келишида жудаям катта роль ўйнаган илмий кадрлар бўлиб етишишларига таъсир кўрсатди. Масалан, Б.Т.Ананьев, П.Болонский, С.Л.Рубинштейн, шунингдек кейинчалик Ўзбекистонда ҳам йирик олимлар етишиб чиқди. Улар жумласига М.Г.Давлетшин, Э.Ғ.Ғозиев, М.Воҳидов, В.В.Токарева, Г.Гайнитдинова, В.М.Каримова, Ғ.Б.Шоумаров, Р.Суннатова ва бошқаларни киритиш мумкин. Юқорида номлари тилга олинган олимларни ўзларининг ғоялари, миллий мафкуралари билан ёшларда тафаккур сифатлари «мустақиллик», «танқидийлик» кабиларни шакллантиришга эътибор бермоқдалар.

Ҳозирги мустақиллик шароитида психологияга бўлган талаб-эҳтиёж жуда кучайиб кетди. Ёшларни маънавиятини бойитиш учун уларни дунёқараши, тафаккури, иродаси умуман олганда онгини ўстириш учун зарур. Бунинг учун олимлар экспериментал ишларни кучайтиришимиз, таълим жараёнини технологиялар асосида қайта қуришимиз зарур. ҳозирда Республикамиздаги университетларида психология бўлимлари, кафедра, лабораториялар илмий фикрлар марказига айлантирилди. ҳозирги замон психологларининг тамойиллари қуйидагича:

1. детерминизм тамойили;
2. онг ва фаолиятни бирлиги тамойили;
3. психиканинг фаолиятда ривожланиш тамойили.

Детерминизм тамойилига кўра психика ишлаш шароити билан белгиланади. Ва шароит ўзгариши билан ўзгаради. Ҳайвонлар психикасининг тараққиёти табиий сараланиш билан одам психикаси тараққиёти эса пайдо бўлиш шакллари тараққиёти моддий нарсаларни ишлаб чиқариш усуллари ижтимоий тараққиётнинг қонунлари билан белгиланади.

Онг ва фаолият бирлиги тамойилига кўра, онг ва фаолият бир-бирига қарама-қарши ҳам, айнан бир нарсаси ҳам эмас. Улар бир бутунликни ташкил этади. Онг фаолиятни ички режасини, дастурини ташкил этади. Бу тамойил

психологларга инсон хулқ атвори, хатти ҳаракатлари ва фаолиятларини ўрганиш орқали хатти-ҳаракатлардан кўзланган мақсадларга муваффақиятларга эришишни таъминловчи ички психологик механизм, яъни психикани объектив қонуниятларини очишга имкон беради.

Психика ва онгнинг фаолиятида тараққий этиш тамойилига кўра, психикага тараққиёт маҳсулоти ва фаолият натижаси деб қаралса, уни тўғри тушуниш ҳамда тушунтириб бериш мумкин. Бу тамойил Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, В.М.Теплов каби психологларни ишларида акс этган. Л.С.Выготский таълим психикасини ривожлантиришни йўналтиради. П.П.Блонский эса тафаккурнинг кичик мактаб ёшида ўйинлар билан ўспиринлик ёшида ўқиш билан боғлиқ тарзда ривожланишини таҳлил қилди. С.Л.Рубинштейн «Онг фаолиятда пайдо бўлиб, фаолиятда шаклланади» деган эди.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

- 1.** “Умумий психология” фанидан маърузалар матни. Холжигитова Н. 2009 й.
- 2.** Психология. Маърузалар матни. Акрамова Ф. 2000 й.
- 3.** Интернет сайтлар:

www.gov.uz

www.lex.uz

www.ziynet.uz

www.titli.uz